

MEGJEGYZÉSEK EGY ZENEMŰ BEFOGADÁSÁHOZ

Vivaldi: *A négy évszak*

BENKES ZSUZSA

0. Ebben a tanulmányban egy olyan elvégzett kreatív gyakorlatot mutattunk be, amellyel – kísérletképpen – arra kerestük a választ, milyen eredményekre jutunk akkor, ha a gyakorlat résztvevői egy zenemű részleteinek megelevenített változatát hallgatva – a zene jelölőrendszerének, a kottának ismerete nélkül – oldják meg a feladatokat, illetve milyen összefüggéseket vélnek felfedezni, ha az adott zeneműrészlete(ke)t verbális, illetve képi médiummal is össze kell vetniük. A gyakorlathoz Antonio Vivaldi *A négy évszak* című alkotását választottuk. Annál is inkább, mert mint később látni fogjuk, a szóban forgó zeneműhöz – feltételezhetően a zeneszerző által írt versek is tartoznak, valamint az „évszakok” tematikához számos kiváló képzőművészeti alkotás közül is válogathatunk.

1. Háttérismeretek Vivaldi *A négy évszak* című ciklusához

Antonio Vivaldi (*1669 – 1741) – olasz zeneszerző és hegedűművész a barokk zene egyik legnagyobb alkotója. Nevéhez fűződik a versenyműforma végleges kialakítása is. A versenyművek általában három tételből állnak, ezek tempója: gyors-lassú-gyors. Ebben a műfajban mindig kiemelt szerepet kap egy-egy szólóhangszer, például a hegedű.

Programzenének a konvencionális zene olyan fajtáját nevezzük, amely a formáját (részben vagy egészen) bizonyos meghatározott (természeti, történelmi, irodalmi, festészeti stb.) zenén kívüli vonatkozások hozzájárulásával nyeri. „A tulajdonképpeni programzene területére Vivaldi csak a négy *Évszak-koncerttel* merészkedett” – írja WALTER KOLNEDER (KOLNEDER: 1982.). Vivaldinak ez a – talán leghíresebb – ciklusa az *Il cimento dell'armonia e dell'invenzione* című kiadványában jelent meg: op. 8. (12 négy-öt-szólamú koncert).

Az első négy koncert közös címe *Le quattro stagioni* (A négy évszak) az évszakok nevét viseli, mind a négy hegedűverseny egy-egy önálló versenymű.

Feljegyezték, hogy Vivaldi Václáv Morison grófnak ajánlotta *A négy évszakot*, noha azt akkor már Itália-szerte nagy sikerrel játszották, tehát már azt megelőzően komponálta. A hegedűversenyek évszakokról való elnevezése olyannyira szó szerint értendő, hogy mindegyik versenyműhöz egy-egy, a zeneszerző tollából származó szonett is tartozik, melynek sorai a zenei ábrázolásuknak megfelelő helyen a partitúrában is megtalálhatók. Az említett ajánlásban Vivaldi így ír erről pátfogójának:

(...) Kérem, ne csodálkozzék, ha e néhány gyarló koncert között ott találja a Négy Évszakot (...). De higgye el, azért ítélem ezeket nyomtatásra méltónak, mivel nem csak a szonettek által nyertek világosabb értelmet, hanem azzal is, amit bennük kifejeztem. Biztosra veszem, hogy úgy tetszenek majd, mintha újak lennének...”
(NÁDOR: 1978.)

Ennek – az újszerű formákat felvonultató, egész Európa zenéjére mély hatást gyakorló – ciklusnak a szerkezeti felépítése a következő:

E-dúr koncert	<i>La primavera</i> (A tavasz):	Allegro –	Largo –	Allegro
G-moll koncert	<i>L'estate</i> (A nyár):	Allegro molto –	Adagio –	Presto
F-dúr koncert	<i>L'autunno</i> (Az ősz):	Allegro –	Adagio –	Allegro
F-moll koncert	<i>L'inverno</i> (A tél):	Allegro –	Largo –	Allegro

PÉCSI GÉZA: *Kulcs a Muzsikához* című könyvének 246. oldalán (PÉCSI: 1991.) *A tavasz* című hegedűversenyhez írt szonett Baranyi Ferenc fordításában olvasható.

A tavasz

I. tétel

Megérkezett az új tavasz, vidáman
köszönti őt az ujjongó madárdal,
s a csermelyek a szellő sóhajában
frissülve futnak édes suttozással.

Villám és mennykő súlyos gráciával
jelenti be, sötét-libériásan,
s hogy elcsitul az égzengés: madárdal
hallik megint, benne zengő varázs van.

II. tétel

Virágos réten sugdosón lehelget
a fű, a lom, és mély álomba bódul
a kecskepásztor, a hú kutyája mellett.

III. tétel

S furulyaszó csendül az álmokon túl:
a tündöklő tavaszban táncra kelnek
a pásztorok és a nimfák csapatostul.

A négy szonettet Rónai Mihály András is lefordította.

A TAVASZ (*La primavera*)

Itt a tavasz már, ünnepre kelve
kedves szellőcskék puhán lengedeznek,
fecskék köszöntik vígan énekelve,

AZ ŐSZ (*L'autunno*)

Paraszt ünnepli tánccal, cimbalommal
vidám szüretjét – és nyakalva cifra
kedvébe' Bacchus kelyhét, bizalommal

források ifjan, gyorsan csergedeznek.

Fekete felhők meg-megrengedeznek,
kék égre zordul rá-rátérdepelve,
villám hasít – és meg-megrepedeznek,
a fecskéknek megjő friss zenére kedve.

Míg elmeséli százszor, merre, hol jár,
szellő a rétnék, fújdogál a fákra,
jobbán ebével szendereg a bojtár.

Majd sípjába fúj, s édes muzsikákra
nimfákkal táncol – s rájuk borul ott már
tündöklő Tavasz szerelmes sátra.

A NYÁR (*L'estate*)

Kemény a Nap, suhog a fényes ostor,
tikkad a nyáj, az ember, ég a cserje,
csak a kakukk szól újra-újra olykor,
s felelget néki, visszabúg a gerle.

Még lágy a szellő, ám a tájban ott forr
a vad vihar már, jő, hogy leteperje,
riad a bojtár, lila már a dombsor:
kerekedik már: egyszeribe' ver le

szanaszét mindent, fut a bojtár, baj van!
nyilall a villám, nagy a dörgés, rához
legyet, dongót is, rettenetes rajban.

Sejtette ő ezt: Fergeteg kiáltoz –
és a jégeső, a kopogós morajban,
mint fürge hóhér, úgy csap a kalászhoz.

ki-ki magát már asztal alá issza.

Áll a szüret még, dallal, vigalommal,
kedves az ég is, barátságos, tiszta –
majd a vad nyárnak ki-ki nyugalommal
álom-adóját adogatja vissza.

De a vadász kél, kerekedik reggel,
megfűjja kürtjét, kutyáit hivatja –
fut a vad, szorítsd, rajta, ne ereszd el!

S a nagy lármától végre megriadva
– el is találták, üzik is sereggel! –
lankad a vad már, páráját kiadja.

A TÉL (*L'inverno*)

Küszködni, fázva, csikorgó havakkal,
csikaró, fájó, rettenetes szélben,
topogni sűrűn, meg ne fagyj a télben,
jeges világban, vicsorgó fogakkal.

Húzódni tűzhöz, terített víg asztal
mellé, míg ott künn csak úgy szakad,
délben –
majd síkos úton, jaj, elesőfélben
továbbhaladni, mindig egy arasszal:

vigyázz, megcsúszol! lábad nem szalad-
hat:

no, kelj fel, indulj – hanem aztán jó kis
roppanás: jég volt, beszakadt alattad!

Sirokkó, bóra, ezerféle kófic
rohama csap rád zúgó szél-hadaknak –
ilyen a tél hát, de van benne jó is...

2. A gyakorlat leírása

A gyakorlatot 18 éves korú középiskolások körében végeztük. A gyakorlat megkezdése előtt – bevezetésként – ismertettünk néhány, a gyakorlat alapjául választott zeneműre vonatkozó tudnivalót, azt, hogy mi a programzene, valamint azt, hogy egy, az ebbe a műfajba tartozó, *A négy évszak* című műből fognak részleteket hallani.

Ezt követően – az előre elkészített feladatok ismertetését megelőzően – meghallgattuk *A tavasz* első, allegro részét.

A gyakorlatot három részre osztottuk, minden részhez (lásd I – III.) 2, illetve 3 feladatot készítettünk.

A gyakorlat **I. részében** a kiosztott lapon a következő kérdésekre kellett írásos választ adniuk a résztvevőknek:

I.

- (a) Mit gondolsz, melyik évszakhoz tartozik ez a zeneműrészlet?
- (b) Indokold meg válaszodat!

(Megjegyezzük, miközben a résztvevők válaszaikat írták, ezt az allegro részt újra hallhatták.)

Egy újabb feladatlapon (**II. rész**) – az előzőekben bemutatott forgatókönyvet alkalmaztuk Az *ősz* első, *allegro* részére.

A gyakorlat további feladataival (**III. rész**) ismét külön lapon ismerkedhettek meg a résztvevők.

III.

A meghallgatott két zeneműrészlet egyike a zeneszerző *Az ősz*, másika *A tavasz* című évszakának része.

- (a) Mit gondolsz, melyik meghallgatott zeneműrészlet melyik évszakhoz tartozik?
- (b) Indokold meg válaszodat!
- (c) Ha most más eredményt kaptál, mint az előző két feladat megoldásakor, véleményed szerint mi ennek az oka?

3. Megjegyzések a három részből álló gyakorlat megoldásaihoz

Mielőtt megjegyzéseinket megtennénk, lássunk itt néhány jellemző szó szerinti megoldást a feladatlapon sorrendjében! (A *-gal elválasztott részek egy-egy feladatmegoldó válaszait tartalmazzák.)

I.

- (a) A tavaszhoz
- (b) A vékonyabb, magasabb hangok miatt gondolom, hogy a négy évszak közül ez a tavasz. Némely részek a tavaszi madárcsicsergésre emlékeztetnek.

II.

- (a) A télhez
- (b) A hangulata számomra siralmas, szomorú dolgok jutnak róla az eszembe. A tél monoton, egyhangú, mint ez a zene. Számomra nincs benne pattogós, vidámságot kifejező rész.

III.

- (a) Az első *A tavasz*hoz, a második *Az ősz*hez tartozik
- (b) Az elsőben a vidámságot hallom, a másodikban szomorúságot.
- (c) Előzőleg a telet írtam, de ha visszagondolok, az elején az elmúlás hangulatát a zenében mintha a levelek hullása fejezné legjobban. Én pedig abban először borús hangulatot éreztem, egy szürke, téli reggelt.

*

I.

- (a) A tavaszhoz
- (b) Úgy gondolom, hogy a tavasz hangjait hallom, madárcsicsergést. Miközben hallgatom, az az érzésem, hogy egy kislány futkározik egy virágos réten.

- II.
- (a) A télhez
  - (b) Ez a lassú zene csak a télre utalhat, a hóesés monotonására, szomorúságot, bánatot vált ki belőlem. Ilyenkor az emberek inkább bezárkóznak a meleg szobába, mert nincs kedvük nézegetni a kopár tájat.
- III.
- (a) Az első A tavaszhoz, a második A télhez tartozik.
  - (b) A tavaszt hasonlóval indokolnám, mint az I.(a) feladatban. A másodikhoz a címek ismeretében Az őszt írnám
  - (c) Most úgy érzem, hogy a zenében inkább az ősz jellemzőit, például az elmúlást kellett volna felfedeznem.
- *
- I.
- (a) A tavaszhoz
  - (b) Szerintem ez nagyon vidám zene, megújulást érzek benne. Nyíló, mint a tavaszi virágok, megnyugtató, mint egy tavaszi kirándulás természetben.
- II.
- (a) Az őszhöz
  - (b) Ezt a részletet olyan elmélázónak éreztem
- III.
- (a) Az első A tavaszhoz, a második Az őszhöz tartozik
  - (b) Biztos buta vagyok, de ezt a zenét először hallottam, és hosszabban nem tudom leírni, amit gondolok.
  - (c) –
- *
- I.
- (a) A tavaszhoz
  - (b) Úgy gondolom, hogy ez a zeneműrészlet leginkább a tavaszhoz illik, nagyon vidám, néhány részletében, mintha madárcsicsergést lehetne hallani, a tél elmúlt, a természet megújul.
- II.
- (a) A télhez
  - (b) A zenében szinte csak mély, sűgő-bűgű hangokat hallok. Lassú, vontatott, elgondolkodtató. Leginkább egy hideg, havas, bánatos éjszakát idéz.
- III.
- (a) Az elsőhöz A tavasz, a másodikhoz Az ősz illik.
  - (b) Az elsőben a vidámságot hallottam, a másodikhoz telet írtam, mert számomra sokkal komorabbnak tűnt, mintha az őszre gondoltam volna.
  - (c) Azért kaptam más eredményt, mert bennem a második részlet más hangulatokat keltett.
- *
- I.
- (a) A tavaszhoz
  - (b) Azért, mert a zene vidám hangulatot kelt.
- II.
- (a) A télhez
  - (b) A zene lassú, szomorú, borús, mintha az elmúlást jelentené.
- III.
- (a) Az elsőhöz A tavasz, a másodikhoz Az ősz illik.

- (b) Az elsőben, ahogy írtam, a vidámságot hallom, a második a szomorúságot, de ha már ismerem a részletek címét.
- (c) A II.(b) feladatban a telet írtam, de most, hogy ismerem a részletek eredeti címét, az elmúlást mégis inkább az ősz jellemzőjének tartanám.

Ez a néhány jellemző szó szerinti megoldás jól mutatja, hogy a gyakorlatban résztvevők

- megoldásaiban csak három évszak, a tavasz, az ősz, és a tél fordult elő;
- kivétel nélkül az első zeneműrészletet az évszakok közül a tavaszhoz kötötték;
- a második zeneműrészlet azonban a gyakorlatban résztvevők nagy többségében a tél érzetét keltette;
- többsége, ha a tél mellett döntött, a címek ismeretében megváltoztatta előzetes döntését;
- indoklásai más – verbális médiumokkal végzett – kreatív gyakorlatokhoz képest lényegesen rövidebbek (csak feltételezzük, hogy feladatmegoldás közben újra felhangzó zene nagyon lekötötte őket, láthatóan inkább a zenére összpontosították a figyelmüket);
- indoklásaiban – kevés eltéréssel – azonos vagy hasonló szavak, kifejezések fordulnak elő, *tavasz*: „madárcsicsergés”, „vidám”, „vidámság”, „vidám hangulat”, „megújulás”, „a természet megújul”; *tél*: „monotonság”, „szomorú”, „szomorúság”, bánat”, „bánatos”, „bús”, „komor”; *ősz*: „elmúlás”, „elmélázó”;
- kifejezetten a zenére utaló megjegyzései általában a „mély, sűgő-bűgő hangok”, a „zene lassú”; nincs benne pattogós rész” vagy ezekhez hasonló szavakra, kifejezésekre szorítkoznak.

Figyelemre méltóak azonban az olyan megfogalmazások, mint például: „az elmúlás hangulatát a zenében mintha a levelek hullása fejezné ki legjobban”; „megnyugtató, mint egy tavaszi kirándulás a természetben” – különösen akkor, ha a megoldásokat összevetjük a fentebb idézett szonettekkel, illetve a zenei lexikonoknak az egyes versenyművekről írt értelmezéseivel: *A tavasz* a természet éledését, a madarak énekét, a forrás csobogását s egy tavaszi zápor hangjait festi. Az *ősz* elragadó vadászjelenet kilovaglással, kürtjelekkel, kutyákkal, menekülő és halálos sebet kapó, összerogyó vadakkal. *A tél* barátságos idill a meleg szobában a tűz mellett.

Ha van rá mód, a bemutatott gyakorlat további feladatokkal is kiegészíthető. Lássunk néhány példát!

- Megadhatjuk a gyakorlatban résztvevőknek a következő szöveget:
  - A) A parasztok tánccal és dallal ünneplik a szerencsés aratást,
  - B) örömeiket Bacchus itala tüzei,
  - C) majd az ünnep alvással ért véget.
  - D) Mindenki abbahagyja a táncot és az éneket, boldogít az enyhe levegő, és az évszak is mindenkit édes álom örömére hívogat.

- E) Virradatkor felkerekednek a vadászok kürtökkel, puskákkal és kutyákkal,
- F) menekül a vad, üldözik nyomát;
- G) kimerülten és lankadtan a puskaropogástól és a kutyaugatástól, szorongatottságában menekülésre képtelenül leli végét az üldözésben.

Kérhetjük őket arra, hogy döntsék el, melyik elhangzott zeneműrészlet tartalmának szabad leírását olvashatták, valamint arra is, hogy karikázzák be annak a tartalomleírásnak a betűjelét, amelyre zenehallgatás közben maguk is gondoltak. (Ennek a feladatnak az előkészítéséhez lásd KOLNEDER: 1982. 171-172.)

- Megadhatjuk a gyakorlatban résztvevőknek a Rónai Mihály András fordította szonettek egy-egy részletét összekevert sorrendben, és kérhetjük őket arra, hogy párosítsanak egy-egy versrészletet az elhangzott zeneműrészletekkel és indokolják meg választásukat.

A
Húzódni tűzhöz, terített víg asztal
mellé, míg ott künn csak úgy szakad,
délben –
majd síkos úton, jaj, elesőfélben
továbbhaladni, mindig egy arasszal:

C
De a vadász kél, kerekedik reggel,
megfújja kürtjét, kutyáit hivatja –
fut a vad, szorítsd, rajta, ne ereszd el!

B
Fekete felhők meg-megrengedeznek,
kék égre zordul rá-rátérdepelve,
villám hasít – és meg-megrepedeznek,
a fecskéknek megjő friss zenére kedve.

D
(...) Fergeteg kiáltoz –
és a jégeső, a kopogós morajban,
mint fürge hóhér, úgy csap a kalászhhoz.

- Rendelkezésükre bocsáthatunk egy (vagy több), az évszakok tematikájához tartozó – az alkotó és a mű címének feltüntetése nélküli – képzőművészeti alkotást, például Sandro Botticelli *La primavera* (A tavasz) című allegorikus festményét (lásd 1. ábra), és hasonlóan a versrészletekhez, kérhetjük őket arra, hogy párosítsák a festményt az elhangzott zeneműrészletek egyikéhez és indokolják meg választásukat. A feladatok megbeszélésekor arra is rákérdezhetünk, hogy azonos stíluskorszak jegyeit ismerik-e fel a zenében, illetve a festményben.

Itt jegyezzük meg, hogy a barokk korban is dekorációként, például kerti szoborcsoportokban, szívesen alkalmaztak allegóriákat a négy évszak megjelenítésére. Balthasar Permoser (1651 – 1732) német szobrász készített négy, 22 cm magasságú elefántcsont figurát:

- az egy kisfiúra bőségszarujából virágot zúdító virágkoszorús lány a tavasz;
- a haján búzakoszorút viselő másik nőalak, egy lábánál ülő kisfiúfiúval, a nyár;
- a fején szőlőkoszorút viselő, a kezében szőlőfürtöt tartó Bacchus az ősz;
- a lobogó tűz mellett álló öreg, szakállas férfi a tél jelképei. (ULLMANN: 1979.)

Ha feladatként a szobrocskák fénymásolatait adjuk a gyakorlatmegoldók kezébe, hasonló feladatot készíthetünk a versrészletek, illetve a festmények esetében bemutatottakkal. A megoldások elemzése ez esetben is sok tanulsággal szolgálhat arra vonatkozóan, hogy milyen ismeretek, szempontok szerint döntenek a négy szobor közül kettő mellett a feladatmegoldók.

1. ábra

4. Befejező megjegyzések

Az ilyen gyakorlatok – PETŐFI S. JÁNOS véleménye szerint – kettős célt szolgálnak. *Egyrészt* adalékokat szolgáltatnak a zenei nyelv – sokak által vitatott – szemantikájához, bizonyítván, hogy bár a zene nyelve, a verbális nyelvtől eltérően, nem referenciális nyelv (nem 'utal' a világ dolgaira), az úgynevezett programzenei művekben – ha mindjárt a művek címei közvetítésével is – lehet 'utaló elemeket' találni. *Másrészt* előkészítésül szolgálnak a zenei elemekből is építkező multimedialis szövegek zenei összetevőjének az elemzéséhez.

Ehhez a véleményhez hozzátehetjük, hogy a kreatív gyakorlatok 'érdeklődést keltő jellege' ilyen gyakorlatokkal kapcsolatban is érvényesül, amennyiben – egyfajta kulcsot adva a muzsikához – kedvet ébresztenek különféle zeneművek megismeréséhez. És ha a gyakorlatok tárgyát képező zeneművekre vonatkozó feladatokhoz képekre, szobrokra vonatkozóak is társíthatók, mint ebben az esetben, érdeklődést keltenek stíluskorszakok, stílusjegyek megismerése iránt is.

Irodalomjegyzék

KOLNEDER, WALTER:

1982. *Vivaldi*. Gondolat, Budapest.

DR. NÁDOR TAMÁS:

1978. *Antonio Vivaldi életének krónikája*. Zeneműkiadó, Budapest.

PÉCSI GÉZA:

1989. *Kulcs a muzsikához*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

SZABOLCSI BENCE – TÓTH ALADÁR:

1965. *Zenei lexikon* III. kötet. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.

*

ULLMANN, ERNST:

1979. *Tavas, nyár, ősz, tél*. Művészetről gyerekeknek. Corvina Kiadó, Budapest.
www.sulinet.hu/stilus/barok (Vivaldi)

1997. *Vivaldi*. The four seasons. Forever classics. The very best 16 CD picture disc, England.

SOME REMARKS ON THE RECEPTION OF A MUSICAL COMPOSITION

Vivaldi: *The Four Seasons*

ZSUZSA BENKES

This study describes a creativ approach to the reception of Vivaldi's *The Four Seasons*. The aim of this approach is to discover how the recipients try to discover the basis of the relations among the properties of the seasons and their musical representation.